

HUMÂM-I TEBRÎZÎ'NİN GÂZÂN HÂN'A METHİYELERİ

Esengül Uzunoğlu Sayın*

Öz

Moğol İmparatorluğunun İran'daki İlhanlı kolunun yedinci hükümdarı olan Gâzân Hân (ö. 704/1304), iyi bir kumandan ve âdil bir devlet adamıdır. Gâzân Hân tahta çıktıktan sonra yirmi üç yaşında yüz bin Moğol askeriyle birlikte Müslüman olmuş, devletin resmi dini İslam olarak kabul edilmiş, idareciler ve halk arasındaki din ayrımı ortadan kalkarak Müslüman halka yapılan baskı ve zulümler sona ermiştir. Gâzân Hân, Argun Hân'ın (ö. 691/1291) ölümünden sonra ülkede çıkan kargaşayı sona erdirmiş, ülkede huzur ve güven ortamını sağlamak için sert tedbirler almış, herkesi birbiriyle eşit tutmuş, kimsenin bir başkasına zulüm etmesine izin vermemiştir.

Humâm-ı Tebrîzî (öl. 713/714-1313/1314), Moğol İlhanlılar'ı döneminde yaşamış, İran'ın tanınmış şair ve şeyhlerindendir. Humâm-ı Tebrîzî, kıta, gazel, kaside, mesnevi ve rubai nazım şekilleriyle yazdığı *Dîvân*'ında Farsça ve Arapça şiirler kaleme almıştır. Şiirlerinin bir kısmında Şemsuddîn-i Sahîbdîvân, Gâzân Hân, Argun Hân, Olcayto gibi zamanın alim ve büyüklerini övmüştür.

Humâm-ı Tebrîzî, Gâzân Hân'a methiye Farsça bir gazel, iki kaside ve bir kıta olmak üzere dört adet şiir kaleme almıştır. Humâm-ı Tebrîzî şiirlerinde Gâzân Hân'ın adaletinden, ülkeyi refah ve huzur içinde yönetmesinden, ülkede var olan kargaşayı ortadan kaldırmasından, onun ve ordusunun Müslüman olmasından bahsetmiştir.

Çalışmada Humâm-ı Tebrîzî ve Gâzân Hân'ın hayatına kısaca değindikten sonra, Humâm-ı Tebrîzî'nin Gâzân Hân'a yazdığı Farsça methiyeleri Türkçeye çevrilmiş ve konuları kısaca anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gâzân Hân, Humâm-ı Tebrîzî, methiye, İlhanlılar.

* Arş. Gör. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, e posta: esenguluzun@hotmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 16.05.2019

Makale Kabul Tarihi : 21.11.2019

NÜSHA, 2019; (49): 1-16

The Persian Praise Poems of Homam Tabrizi to Ghazan Khan

Abstract

Ghazan Khan (d. 704/1304) who is the seventh ruler of the Mongolian Ilkhanetes in Iran, is a good commander and a fair statesman. Ghazan Khan accepted the Islam with a hundred thousand Mongol soldiers when he was twenty-three years old, the official religion of the state has been recognized as Islam, the distinction between public authorities and religious finished, the oppression and oppression of the Muslim people has ended. Ghazan Khan after Arghun Khan's death, finished the chaos in country, have taken harsh measures to ensure peace and security in the country, everyone kept equal to each other, he did not allow anyone to persecute anyone else.

Homam Tabrizi (d. 713/714-1313/1314) lived in the period of Mongolian Ilkhanete, Iran's well-known poets and sheikhs. Homam Tabrizi wrote Persian and Arabic poems in his Diwan, written with verse, ghazel, ode, mathnawi and rubai. In some of his poems, he praised the scholars and the great people of the time such as Shemsuddin Sahibdiwan, Ghazan Khan, Arghun Khan, Öljaitü.

Homam Tabrizi wrote four Persian praise poems for Ghazan Khan; including a ghazel, two ode and a verse. In Homam Tabrizi's poems, he wrote about the fairness of Ghazan Khan, his judgement of welfare and peace in the country, finished the chaos by him and he and his army's acceptance of Islam.

In the study, after briefly touching on Homam Tabrizi and Ghazan Khan's life, the Persian praise poems of Homam Tabrizi's written to Ghazan Khan were translated into Turkish and their subjects were briefly described.

Keywords: Ghazan Khan, Homam Tabrizi, praise, İlkanete.

Structured Abstract

Homam Tabrizi was one of the prominent poets and sheikhs of Iran who lived during the Mongolian Ilkhanete period. He was born in 636/1239 in Tabriz. The name in the tezkires is Hacı Humamuddin Ala Tabrizi, his nickname is Homam, Homamuddin, Mewlana and Hacı, and his pseudonym is Homam. Saheb Diwan Hacı is a contemporary and close friend of Shamseddin Juveyni (d. 678/1284). Homam Tabrizi had

intimate relations not only with the famous vizier of the period, Shamseddin Juveyni, but also with other members of the Juveyni family, especially with the son of Shamseddin Juveyni and Hacı Harun (d. 694/1286). In his youth, Homam worked in state affairs, served as vizier of Azerbaijan, and went to Rum with the assignment of Shamseddin Juveyni. Although it is not known where he got his mystic and Islamic knowledge, it is known that he was a friend of Kutbuddin Shrazi (d. 710/1311), where he studied with Hacı Nasireddin Tusi. His contemporaries praised him with adjectives specific to the sheikhs and the elders of the sect, reached the upper level of Sufism, and became one of the leading figures of Arabic and Persian poetry and writing, beautiful calligraphy and contemporary subjects. Homam has a *Diwan* with Persian and Arabic poems consisting of continental, ghazal, ode, mathnawi and rubai. Homam praised Shamseddin Juveyni, Residuddin Fazlullah (d. 718/1318), Kutbuddin Shrazi (d. 711/1311), Sultan Muhammad Oljayto (d. 716/1316), such as the age of Arghun Khan, Ghazan Khan.

Ghazan Khan who is the seventh ruler of the Mongolian Ilkhanates in Iran, is a good commander and a fair statesman. He was the son of Arghun Khan, one of the Ilkhanate rulers. After his father ascended the throne, he succeeded him as the governor of Khorasan, Mazenderan, Kumis and Rey. Ghazan Khan was supported by Ilkhanates statesmen, especially Nevruz Bey (d. 729/1297), and was greeted with a ceremony in Tabriz by prominent statesmen and clergy when Baydu (d. 727/1295) lost his reign. Then he went to Karabakh and sat on the throne of Ilkhanates with the ceremonial ceremony. Ghazan Khan accepted the Islam with a hundred thousand Mongol soldiers when he was twenty-three years old, the official religion of the state has been recognized as Islam, the distinction between public authorities and religious finished, the oppression and oppression of the Muslim people has ended. After Arghun Khan's death, finished the chaos in country. Ghazan Khan have taken harsh measures to ensure peace and security in the country, everyone kept equal to each other, he did not allow anyone to persecute anyone else.

Homam's praise written to Ghazan Khan consists of four verses. The first of these is an ode of eight couplets, the second is a sixteen couplet in a ode, the third is a fifteen couplet in a ode, and the fourth is a four

couplet verse. In Homam's ghazal, he mentions Ghazan Khan as "World Sultan and King of King" because he provides the trust and peace that never existed in the country and is fair. Ghazan Khan is described in the gazel with his justice and the peaceful management of the country. In first ode, Homam praises Ghazan Khan and his army and says that they are "the desire of heart and the light of the eye". According to Homam, Ghazan Khan and his army have a soul full of sweet and divine light. In second ode, Homam says that Ghazan Khan was the greatest queen of the period. Homam says that Ghazan Khan was the queen of the seven continents and that a queen like him had never been born before and would not come. In verse, Homam says that no sultan had ever been as fair as Ilkhanetes Ghazan Khan, and that he had not been unemployed other than the guard and guard during his reign, and that there was no need for a guard and guard because the country was ruled with justice. According to Homam, Ghazan Khan makes his name mentioned in the poems of previous poets by eliminating hostility in the country and ensuring that everyone lives friendly.

In conclusion, Homam, Ghazan Khan resembles Keyhosrev and Ferroh with the atmosphere of peace and security in the country, Behram, Enuşirvan, Cemşid, Feridun and Alexander with his justice, Rüstem with his warrior and Süleyman with his seal. In addition, Homam, one of the prophets Hz. Muhammad, among the queen Ghazan Khan was chosen by saying that he refers to the value of God. Homam says that thanks to Ghazan Khan, the Mongolian lived in peace and tranquility by stopping burning and plundering.

Giriş

Humâm-ı Tebrîzî

Humâm-ı Tebrîzî, Moğol İlhanlıları döneminde yaşamış, İran'ın tanınmış şair ve şeyhlerindendir (Safâ, 2005, s. 130, Dayı, 2017, a, s. 13). 636/1239 yılında Tebrîz'de doğmuştur (Tebrîzî, 1370/1900, s. 35; Safâ, 2005, s. 130; Âştiyânî, 1387/2008, s. 544). Tezkirelerde ismi Hâce Humâmuddîn 'Alâ-i Tebrîzî, lakabı Hûmam, Humâmuddîn, Mevlânâ ve Hâce, mahlası ise Humâm'dır (Nevâî, 1363/1884, s. 349; Tebrîzî, 1370/1900, s. 31-32; Hidâyet, 1339/1952, s. 22; Razî, 1389/1999, s.222; Safâ, 2005, s. 130). Babası Alâeddin-i Ferîdûn'dur (Tebrîzî, 1370/1900, s. 32-33).

Sâhib-i Dîvân Hâce Şemseddîn-i Cüveynî'nin (ö. 678/1284) çağdaşı

ve yakın arkadaşısıdır. Cüveynî, Humâm'ın kendi adına kurulan zaviyesi için yıllık bin dinar gelir belirleyerek ona yardımda bulunmuş, ölmeden önce yazdığı mektubunda da Humâm'ın adını zikretmiştir (Tebrîzî, 1370/1900, s. 36, 41; Safâ, 2005, s. 130; Dayı, 2018, s. 105). Humâm-ı Tebrîzî'nin sadece dönemin ünlü veziri Şemseddîn-i Cüveynî ile değil, Cüveynî ailesinin diğer mensupları ile özellikle Şemseddîn-i Cüveynî'nin oğlu ve ilim ehli olarak bilinen Hâce Harun (ö. 694/1286) ile de samimi ilişkileri olmuştur (Dayı, 2017, b, 405).

Humâm gençliğinde devlet işlerinde çalışmış, Azerbaycan vezirliği yapmış, Şemseddîn-i Cüveynî'nin görevlendirmesiyle Rum'a gitmiştir (Tebrîzî, 1370/1999, s. 43; Terbiyet, 1377/1907, s. 567; Safâ, 2005, s. 130). Tasavvufi ve irfani bilgilerini nereden aldığı bilinmemekle birlikte Hâce Nasîreddîn-i Tûsî'nin (ö. 672/1274) yanında eğitim gördüğü, Kutbuddîn-i Şîrâzî'nin (ö. 710/1311) dostlarından olduğu bilinmektedir. Çağdaşları onu şeyhlere ve tarikat büyüklerine özgü sıfatlarla övmüş, tasavvufun üst mertebesine ulaşmış, Arapça ve Farsça şiir ve yazıda, güzel hat yazmada ve güncel konularda dönemin ileri gelen şahsiyetlerinden olmuştur (Tebrîzî, 1370/1900, s. 39; Safâ, 2005, s. 131).

Humâm 714/1314 yılında vefat etmiş ve kendi adına yaptırılan zaviyede defnedilmiştir (Nefisî, 1363/1884, s. 168; Tebrîzî, 1370/1900, s. 35; Safâ, 2005, s. 131).

Humâm'ın kıta, gazel, kaside, mesnevi ve rubaiden oluşan Farsça ve Arapça şiirlerinin olduğu bir *Dîvân*'ı vardır. Humâm, şiirlerinde Şemseddîn-i Cüveynî, Reşîduddîn-i Fazlullah (ö. 718/1318), Kutbuddîn-i Şîrâzî (ö. 711/1311), Sultan Muhammed Olcayto (ö. 716/1316), Argun Hân, Gâzân Hân gibi devrin büyüklerini övmüştür. Humâm'ın Senâî'nin (ö. 525/1131) *Hadîkatü'l-hakîka*'sı vezninde yazılmış mesnevisi ve Şemseddîn-i Cüveynî'nin oğlu Hâce Harun'a itafen yazdığı *Sohbetnâme* adlı bir mesnevisi vardır. Humâm'ın dağınık halde olan *Dîvân*'ı, ölümünden sonra vezir Reşîduddîn-i Fazlullah (ö. 718/1318) tarafından 714/1314-718/1318 yılları arasında bir araya getirilmiştir (Nefisî, 1363/1884, s. 168-169; Semerkandî, 1366/1886, s. 164; Terbiyet, 1377/1907, s. 569; Tebrîzî, 1370/1900, 56; Safâ, 2005, s. 131; Âştiyânî, 1387/2008, s. 544-545).

Gâzân Hân

İyi bir kumandan ve âdil bir devlet adamı olan Gâzân Hân, 704/1272’de Âbeskûn’da doğmuştur. İlhanlı Hükümdarlarından Argun Hân’ın oğludur. Babası İlhanlı tahtına çıktıktan sonra onu Horasan, Mâzenderan, Kumis ve Rey valiliğine getirmiş, on yıl boyunca bu görevi başarıyla yürütmüştür (Yuvalı, 1996: s. 429; Tebrîzî, 1370/1900, s. 70; Dayı, 2017, b, s. 61).

Gâzân Hân, Nevruz Bey (ö. 729/1297) başta olmak üzere İlhanlı devlet adamları tarafından desteklenmiş, Baydu’nun (ö. 727/1295) saltanat mücadelesini kaybetmesiyle ileri gelen devlet ve din adamları tarafından Tebriz’de törenle karşılanmıştır. Daha sonra aynı yıl Karabağ’a gitmiş ve yapılan cülûs merasimiyle İlhanlı tahtına oturmuştur (Yuvalı, 1996, s. 429-430).

Gâzân Hân, Memlûkler’in iç karışıklığı ve taht kavgası kargaşasından faydalanmak istemiş, atalarının öcünü almak, Suriye ve Mısır’ı topraklarına katmak için büyük bir orduyla Memlûkler’e saldırmak üzere yola çıkmıştır. Ancak Bağdat’a vardığında Bağdat valisinin isyan ettiğini öğrenip geri dönmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Bağdat valisinin Mardin’in bir kısmını yağmaladığı haberini almış ve tekrar Suriye seferine çıkmıştır. Gâzân Hân bu seferin de hüsrana sona ermesi üzerine tekrar geri dönmek zorunda kalmıştır. Suriye ve Mısır’ı elde etme arzusundan vazgeçmeyen Gâzân Hân, Memlûkler’e karşı Hristiyan devletlerinde desteğini almak istemiş ancak yine Memlûkler’in galibiyetiyle karşılaşmıştır (Yuvalı, 1996, s. 430).

Gâzân Hân 23 yaşında, Şeyh Sa’deddin İbrahim b. Sa’deddin Hammûye el-Cüveynî’nin (ö. 671/1272) teşvikiyle El-burz’da bulunan Lâr vadisinde Müslüman olmuş ve sonra “Müzafferü’l-dünya ve’l-din Mahmud Gâzân Hân” isimlerini almış (Şahin, 2015, s. 212), “İlhan” unvanını atıp, onun yerine “Hân” unvanını kullanmıştır. Kendisiyle birlikte yaklaşık 100.000 Moğol askeri de Müslüman olmuştur (Yuvalı, 2000, s. 103; Şahin, 2015, s. 210).

Gâzân Hân’ın tahta geçmesi Argun Hân’ın ölümünden sonra ülkede çıkan kargaşanın sona ermesine yardımcı olmuştur. Gâzân Hân ülkede huzur ve güven ortamını sağlamak için sert tedbirler almıştır. Ona göre herkes birbiriyle eşittir. O, halkın Allah tarafından yöneticilere emanet edildiğini, bundan dolayı da kimsenin bir başkasına zulüm edemeyeceğini, zulüm edenlerin ise bundan ötürü hesaba çekileceğini

düşünmüştür. Bu düşüncelerden dolayı da Gâzân Hân, yöneticilerden halka zulüm edenleri, ibret için insanların huzurunda cezalandırmıştır (Yuvalı, 1996, s. 430; Özgüdenli, 2009, s. 183-184; Şahin, 2015, s. 213).

Gâzân Hân, Müslümanlığı kabul ettikten sonra devletin resmi dini İslam olmuş, iradeciler ve halk arasındaki din ayrımı ortadan kalkmış, Müslüman olan halka baskı ve zulümler sona ermiştir. Gâzân Hân, Budist heykellerinin yıkılmasını emretmiş, Budistler’i İslâm’ı kabule zorlamış, Hristiyan ve Yahudiler’in sokağa özel kıyafetler giyerek çıkmalarını istemiş, çok sayıda cami ve medrese inşa ederek bu yapıları himaye etmek için vakıflar kurmuştur. Ayrıca birçok kiliseyi camiye dönüştürmüş, Müslüman olmayan halktan düzenli olarak cizye almıştır (Özgüdenli, 2009, s. 333; Şahin, 2015, s. 209-211).

Gâzân Hân, adına sikke bastırmış, sikkelerin üzerinde Moğolca “Tengriyin küçündür” (Tanrı’nın gücü ile) ibaresiyle, Arapça ve Tibetçe yazılar yazdırmış, kendisini “semanın kudretiyle tahta çıkmış bir hükümdar” olarak tanımlamıştır. Hutbelerde sadece kendi adını okutmuş, yazışmalarda “Allahu Ekber” ifadesinin kullanılmasını emretmiştir. İsmi, Pâdişâh-i İslâm (İslâm Pâdişâhı) gibi unvanlarla birlikte yazılmıştır (Şahin, 2015, s. 213).

Gâzân Hân 17 Mayıs 703/1304 tarihinde Kazvin’de vefat etmiştir (Yuvalı, 1996, s. 430; Özgüdenli, 2018, s. 75).

Humâm-ı Tebrîzî’nin Gâzân Hân’a Methiyeleri

Hûmâm’ın Gâzân Hân’a yazdığı methiyeleri dört adet manzumeden oluşmaktadır. Bunlardan methiyeler Humâm-ı Tebrîzî’nin *Dîvân*’ında yer almaktadır ve Türkçeye çevirisi mevcut değildir. Çeviriler tarafımızdan yapılmıştır.

Humâm-ı Tebrîzî’nin Gâzân Hân’a methiyeler yazmasının nedeni; Hûmâm’ın o dönemde yaşaması, İlhanlı hükümdarlarını tanıması ve Gâzân Hân’ın hükümdarlığıyla birlikte ülkede meydana gelen değişikliklerdir. Bu dönemde ülkede adaletin ve huzurun olmaması, halkın yönetimden şikayetçi olması ve ülkedeki kargaşa ortamı halkı bunaltmıştır. Gâzân Hân tahta çıktıktan sonra ülkede huzur ve adaleti sağlamış, herkese eşit davranmış, halkın huzur ve refah içerisinde yaşamasına ortam sağlamıştır. Bütün bu yönleriyle Gâzân Hân, Moğol-

İlhânlı döneminin en adil ve en iyi hükümdarı olmuş ve bu yönleriyle de Humâm-ı Tebrîzî'nin övgüsüne nail olmuştur.

Humâm-ı Tebrîzî'nin Gâzân Hân'a methiyeleri; ilki sekiz beyitlik bir gazel, ikincisi on altı beyitlik bir kaside, üçüncüsü on beş beyitlik bir kaside ve dördüncüsü dört beyitlik bir kıtadır.

Gazel:

نوبت شاه جهان تا اوج کیوان می رسد	هر زمانش نصرتی از فضل یزدان می رسد
از غبار موکب شاه جهان باد صبا	سوی تبریز مبارک عنبر افشان می رسد
مژده می آید به پیش جن و انس و وحش و طیر	کز برای راحت ایشان سلیمان می رسد
امن و راحت در میان خلق ظاهر می شود	سایه کیخسرو فرخ به ایران می رسد
چشم روشن می شود چون صبح دولت می دمد	کز ره یک ساله گل سوی گلستان می رسد
همچو پیکی می دود اقبال و می گوید به خلق	ایلخان غازان اعظم شاه شاهان می رسد
هست ورد هفت کشور از دعای جان او	زان که از عدلش بشارتها بدیشان می رسد
از دعای شاه عالم شد نفسهای همام	عنبری کز بوی آن ذوقی به هر جان می رسد

(Tebrîzî, 1370/1900, s. 35-36)

Cihan padişahı [Gâzân Hân'ın] kösünün sesi (hakimiyeti) Zuhal'in zirvesine kadar ulaşır, sürekli o, Allah'ın yardımıyla bir zafer kazanır.

Saba rüzgârı, cihan padişahının atının ayağının tozu sayesinde mübarek Tebrîz'e amber gibi kokarak eser.

Cin, insan, hayvan ve kuşa, onları rahat ettirmek için Süleyman'ın geldiğini müjdeler.

Halk arasında güven ve huzur meydana gelir, Keyhüsrev'in gölgesi ve İran'a Ferruh gelir.

Gözler aydın olur [mutlu olur], zira bir yıllık yoldan gül, gül bahçesine gelir.

İkbal bir ulak gibi koşar ve halka "şahların şahı İlhanlı Gâzân geliyor" der.

Onun adaletinden [Gâzân Hân'ın] müjdeler almış olan halkın dilinde Gâzân Hân'a dualar vird olmuştur.

Humâm'ın her nefesi cihan padişahının duası ile anber kokmakta, bu kokuyu herkes koklayıp zevk almaktadır.

Humâm, remel-i müsemmen-i mahzûf yani fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün vezninde kaleme aldığı gazelinde Gâzân Hân'dan ülkede daha önce var olmayan güveni ve huzuru sağladığı, adaletli olduğu için "Cihan Padişahı ve Şahların Şahı" olarak bahseder. Gâzân Hân'ın, Allah'ın ihsanı sayesinde zafer kazandığı ve bu zaferi halka duyurmak için davullar çalındığı, öyle ki bu davulun sesinin yedinci felekteki yedinci gezegen olan Zuhal'in zirvesine yani; sesin gidebileceği en yüksek yere ulaştığını söyler. Humâm, Saba rüzgarının güzel kokusunun sebebinin Gâzân Hân'ın ayağının tozu olduğunu söyleyerek hüsn-i ta'lîl sanatı yapar ve Saba'nın da müjde vermek amacıyla estiğini, ulaklık yaptığını ifade eder. Gâzân Hân, adaletle hükmetmesiyle Süleyman peygambere; iyi huyu, akıllılığı, zekiliği, cesur olması ve ülkeyi refah ve güvenle yönetmesi, ülkeler fatihi olması yönleriyle ise Keyânîyân hanedanının ünlü hükümdarı Keyhüsrev'e (Firdevsî, 2005, s. 1057; Yıldırım, 2017, s. 512) ve Sistan kumandanı Ferruh'a (Firdevsî, 2016, s. 1250) benzer. Cin, insan, şeytan ve kuşlar gibi bütün mahlukatlar için "Süleyman geliyor" diyerek hayvanların ve cinlerin efendisi olarak Süleyman peygamber zikredilerek Gâzân Hân, Süleyman peygambere benzetilerek bütün canlıların sultanı olarak anılır. Şair, Gâzân Hân'ın hükümdarlığından memnun olunduğunu, halkın dilinde Gâzân Hân'a edilen duaların vird olduğunu, halkın sürekli onun için dua ettiğini ifade eder. Ayrıca Humâm'ın Gâzân Hân'a ettiği dualar sayesinde nefesi amber kokar, yani Gâzân Hân'ın methi için güzel şiirler yazar ve bu şiirler de herkes tarafından beğenilir.

Birinci Kasidesi:

تنشان مگر ز جان لطیف آفریده اند	اینها که آرزوی دل و نور دیده اند
جانی دگر ز نور الهی دمیده اند	در جسمشان که جان خجل است از لطافتش
جانها به ذوق ساغر می در کشیده اند	از چشم مست و روی و لب باده رنگشان
آن شیر مادران که به طفلی مکیده اند	آب حیات بود و نبات و شکر به هم
از آسمان به منزل دنیی پریده اند	مرغان سدره بهر تماشای این گروه
زین روی ها نور فزایان دیده اند	کو چشم آفتاب پرستان بی خبر
تا در کدام آب و زمین پریده اند	در حیرتم ازین همه گل های دل فریب
گل ها و میوه هاست که نو در رسیده اند	در باغ حسشان چو نظر می کند همام

از آرزوی آن زنج به ز سیبشان
 دلهای خون گرفته چو نار کفیده اند
 گویند چون به سیب زنجشان نگه کنم
 آن میوه نیست این که گدایان خریده اند
 خوبان نازنین بهشتند نیکوان
 وانجا به کام خویش گل و میوه چیده اند
 رضوان میان روضه مگر مست خفته بود
 کاین ها مجال دیده و بیرون خزیده اند
 نی نی ز عدل شاه جهان ایلخان عهد
 غازان میان روضه حدیثی شنیده اند
 ز انجا به آرزوی زمین بوس درگهش
 اینجا دویده اند و به مقصد رسیده اند
 چونان که احمد عربی را ز انبیا
 محمود را ز جمله شهان بر گزیده اند
 در عهد او که همچو فلک پایدار باد
 چون آدمی وحوش و طیور آرمیده اند

(Tebriẓî, 1370/1900, s. 36-37)

Gönlün arzusu ve gözün nuru olanlar, onların bedeni sırf latif ruhtan yaratılmıştır.

Canın utandığı cisimlerine o güzellikten, ilahi nurdan başka bir ruh doğmuştur.

10

Sarhoş gözden, onların şarap renkli yüzünden ve dudağından canlar zevkle şarap kadehini içmişler.

Hayat suyuydu ve birlikte nebat ve şekerdi, çocuğa içirdikleri annelerin sütüydü.

Sidre kuşları bu ahaliyi izlemek için gökyüzünden dünya evine uçmuşlar.

Güneşe tapanların gözü, birçok nur gördükleri bu yüzlerden habersizdir.

Bu gönül çalan güllerin hepsinden dolayı şaşkınum, acaba hangi suda ve toprakta yetişmişler.

Onların güzellik bahçesine Humâm baktığında, yeni çıkmış güller ve meyvelerdir.

Onların elma gibi olan o çene çukurunun arzusundan, kan toplamış gönüller nar gibi yarılmışlar.

Ben, onların elma gibi çenesine bakınca o, dilencilere satılan meyve değildir, derler.

Nazlı güzeller iyilerin cennetindedir ve orada kendi arzusuna göre gül ve meyve toplamışlar.

Rıdvan, cennetin ortasında acaba baygın bir şekilde mi uyumuş? Çünkü bunlar [cennetteki güzeller] fırsat görmüş ve dışarı çıkmışlar.

Hayır hayır, İlhanlı dönemi dünya padişahı Gâzân'ın adaletinden bir söz duymuşlar.

Oradan onun dergâhının yerini öpmek arzusuyla buraya koşmuşlar ve amaca ulaşmışlar.

Peygamberlerden Hz. Muhammed'i seçtikleri gibi tüm padişahlardan da Mahmud'u seçmişler.

Onun döneminde ki [onun dönemi] felek gibi kalıcı olsun, insan gibi vahşi hayvanlar ve kuşlar huzur bulmuşlar.

Humâm, muzâri'-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf yani mefulü, fâilâtü, mefâilü, fâilün vezninde yazdığı kasidesinde Gâzân Hân ve ordusunu över ve onların “gönlün arzusu ve gözün nuru” olduğunu söyler. Humâm'a göre Gâzan Hân ve ordusunun latif ve ilahi nurla dolu ruhu vardır. Öyle ki Humâm onları, içenlere ölümsüzlük bahşeden âb-ı hayâta [hayat suyu] (Pala, 2012, s. 3; Yıldırım, 2017, s. 34), şeker ve şeker kamışına ve anne sütüne benzetir. Humâm'a göre cennetteki Sidre ağacının kuşları onları merak ettiği için yeryüzüne inerler. Ataşe tapanlar bile onların nur dolu yüzlerini görür ve etkilenir. Humâm, güzellerin sadece cennette olduğunu, bu sebepten ötürü de Gâzân Hân ve ordusunun ancak cennetten gelmiş olabileceğini hatta cennetin koruyucusu olan Rıdvan uyurken cennetten kaçmış olabileceklerini söyler. Humâm'a göre Gâzân Hân'ın ordusunun cennette Gâzân'ın adaletiyle ilgili bir haber alıp cennetten onun dergâhının eşiğini öpmek için yeryüzüne gelir ve böylelikle onun ordusuna katılırlar. Humâm, Gâzân Hân'ın padişah olarak seçilmiş bir şahsiyet olduğunu düşünür ve Peygamberlerin arasından Hz. Muhammed'in seçildiğini, padişahların arasından ise Gâzân Hân'ın seçildiğini söyler ve Gâzân Hân'ın hükümdarlığının kalıcı olması için dua eder.

İkinci Kasidesi:

بخوان تاریخ شاهان مقدم که ایشان را مسخر گشت عالم
 چو جمشید و فریدون و سکندر به عدل و دولت و دانش مکرم
 چو کیخسرو که پیش بارگاهش به سرهنگی میان می بست رستم
 چو بهرام و چو نوشروان عادل که میش و گرگ را بنشانند با هم
 چو معلومت شود احوال ایشان بکن گر عاقلی اندیشه یک دم
 که خود کس را به همت نسبتی بود ازین شاهان به غازان خان اعظم
 موید پادشاه هفت کشور مسلم سلطنت او را مسلم
 فلک داند که چون او پادشاهی نیاید در جهان از نسل آدم
 همه لطف است و دانایی وجودش که هم روح است و هم عقل مجسم
 میان بارگاه پادشاهی چو خورشیداست بر سطح مسنم
 عطا بخشی که با فیض کف او نماید بحر اعظم همچو شبنم
 هر آنک از دیو مردم زحمتی یافت ز عدل او من الشیطان یسلم
 چه باک است از شیاطین چون که اقبات در انگشت سلیمان است خاتم
 در ایام بهار دولت او که عهدی این چنین خوش ما تقدم
 جهان پیر بدخو شد جوانی که هست از حسن خلقت خلق خرم

(Tebriî, 1370/1900, s. 37-38)

Dünyayı fetheden önder padişahların tarihini oku.

Cemşîd, Ferîdûn ve İskender gibi adalette, hükümdarlık ve bilgide saygıdeğerdir.

Sarayının önündeki Keyhüsrev gibi, savaşıklıkta Rüstem gibi hazırды.

Koyun ve kurdu birlikte oturtan Behrâm ve adil Enûşîrvân gibi.

Onların serüveni açığa çıkınca, aklın varsa bir an düşün.

Bizzat birini kıyaslama niyetindeysen, bu padişahlardan en büyüğü Gâzân Hân'dır.

Yedi ülkenin padişahı kabul edilmiş, Müslüman onun saltanatına teslim [olmuş].

*Felek, onun gibi bir padişahın, insan neslinden dünyaya
gelmeyeceğini bilir.*

*Onun zatı tamamen lütuf ve bilginliktir, çünkü hem ruh hem de cisme
bürünmüş akıldır.*

Padişahlık sarayında çatıdaki güneş gibidir.

*Öyle cömerttir ki elinin cömertliğinden en büyük denizi bir damla
gibi yapar.*

*Şeytanlaşmış insandan sıkıntı çeken kimse, onun adaletiyle
şeytandan kurtulur.*

*Şeytandan korku nedir? Çünkü ikbal, Süleyman'ın parmağındaki
yüzdüktür.*

*Böyle mutlu geçirdiğimiz zaman, onun hükümdarlığının bahar
günlerindedir.*

*Huysuz, yaşlı dünya gençleşti, çünkü onun huyunun güzelliğinden
halk mutluydu.*

Humâm, hezec-i müseddes-i mahzûf yani mefâîlün, mefâîlün, feûlün vezninde yazdığı ikinci kasidesinde “Önder Şahların Tarihini Oku” der ve Gâzân Hân’ın bu padişahların en büyüğü olduğunu söyler. Gâzân Hân’ı, adaletli ve bilgili olmasıyla Pîşdâdî hanedanının dördüncü hükümdarı Cemşîd’e (Firdevsî, 2009, s. 1044; Yıldırım, 2017, s. 230), Pîşdâdî hanedanının altıncı hükümdarı olan ve beş yüz yıl saltanat süren Ferîdûn’a (Firdevsî, 2016, s. 1250; Yıldırım, 2017, s. 341) ve Makedonya kralı İskender’e (Yıldırım, 2017, s. 475); zekiliği, akıllılığı, cesurluğu ve uzun süren hükümdarlığıyla Keyhüsrev’e; savaşçılığıyla İran efsanelerinin en büyük kahramanı olan Rüstem’e (Firdevsî, 2016, s. 1260); adaletli ve güçlü olmasıyla İranlı büyük komutan ve hükümdarlardan Behrâm’a (Yıldırım, 2017, s. 169) ve Sasaniler’in en büyük hükümdarı Enûşîrvân’a (Yıldırım, 2017, s. 624) benzetir. Ayrıca Gâzân Hân’ın yedi kıtanın padişahı olduğunu, onun gibi bir padişahın daha önce dünyaya gelmediğini ve gelmeyeceğini söyler. Humâm, Gâzân Hân’ın Müslümanlığı kabul ettiğinden, daha sonra ordusunun da onun gibi Müslüman olmasından ve halkı da Müslümanlığa davet ettiğinden bahseder. Onun zatının halk için lütuf olduğundan, güneş gibi cömert olduğundan, insan ayırımı yapmadan bütün halka adil davrandığından ve

ülkeyi adaletle yönettiğinden bahseder. Cömertliği için bir damlayı büyük bir denize, bir denizi ise bir damlaya dönüştürebilecek kadar olduğunu ifade eder. Humâm, onun hükümdarlığı döneminde şeytanlaşmış insanlardan onun adaleti sayesinde korkulmadığından bahseder. Süleyman peygamberin, meleklerin hediye olarak sunduğu yüzüğüyle cinlere, şeytanlara ve perilere hükmettiğini (Yıldırım, 2017, s. 718) hatırlatarak Gâzân Hân'ın hükümdarlık zamanının olduğunu ifade eder.

Kıtası:

عدل شاه هفت کشور ایلخان غازان نهاد	در جهان رسمی که ننهادند شاهان زمین
جز شبان و پاسبان در عهد او بیکار نیست	این چنین باشد اساس ظل رب العالمین
شاعران خوش سخن در عهد پیشین گفته اند	عدل شاهان میش را با گرگ گرداند قرین
این شه عالم غزان محمود خود نگذاشته اند	هیچ گرگی تا شود با میش روزی همنشین

(Tebrîzî, 1370/1900, s. 38)

Yedi ülke padişahı İlhanlı Gâzân, yeryüzündeki padişahların dünyada kuramadığı adaleti kurdu.

Onun zamanında bekçi ve muhafızdan başka işsiz yoktu, öyle ki Âlemlerin Rabbi'nin gölgesi olmuştur.

Önceki dönemdeki hoş sözlü şairler şöyle söylemiştir: Padişahların adaleti kurtla kuzuyu bile dost yapar.

Bu dünyanın şahı Gâzân Mahmud, asla kurdun koyunla düşman olmasına izin vermemiştir.

Humâm, remel-i müsemmen-i mahzûf yani fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün vezninde kaleme aldığı kıtasında, ülkede daha önce hiçbir padişahın İlhanlı Gâzân Hân'ın kadar adil olmadığını, onun padişahlığı döneminde bekçi ve muhafızdan başka işsiz kalmadığını, ülkenin adaletle yönetildiğinden ötürü de bekçi ve muhafıza ihtiyaç olmadığını söyler. Humâm'a göre Gâzân Hân, adaletli olması yönüyle Allah'ın yer yüzündeki gölgesidir. Gâzân Hân'ın adaleti sayesinde ülkede sadece insanlar değil hayvanlar bile mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşar, hatta koyunla kurt arkadaş olup düşmanlığı ortadan kaldırır. Gâzân Hân, ülkede düşmanlığı ortadan kaldırması ve herkesin dostça yaşamasını

sağlamasıyla önceki dönemlerdeki şairlerin şiirlerinde adından bahsettirmektedir.

Sonuç

Humâm-ı Tebrîzî, Moğol İlhanlılar'ın yedinci padişahı Gâzân Hân'ı bir gazel, iki kaside ve bir kıta olmak üzere toplam kırk üç beyitte över. Humâm'ın Gâzân Hân'ı övmesinin nedeni; Moğol İlhanlılar'ı döneminde yaşamış bir şair olması, İlhanlı Hükümdarlarını tanıyor olması olabilir. Ayrıca Gâzân Hân'ın Müslümanlığı kabulü, adaletle ülkeyi yönetmesi, ülkede reformlar yapması ve Moğol dönemindeki kargaşayı ortadan kaldırarak Moğolların yakıcılık ve yıkıcılıktan kurtularak huzurlu bir döneme girmesini sağlaması da Humâm'ın onu methetmesinde önemli bir rol oynamıştır denilebilir.

Kaynakça

- Âştiyânî, A. İ. (1387/2008). *Tarih-i Moğol*. Tahran: İntişârât-i Âzâdmohr.
- Dayı, Ö. (2017) “Bağdad’da İlhanlı Dönemi İdarecileri (1258-1280)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (Güz, 60, s. 391-412) Erzurum.
- (2017). *Moğol İranı’nda İdarî Bürokrasi (1231-1295)*. (Yayımlanmamış doktora tezi) Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- (2018). “Vezir Şemseddin Cüveynî’nin İlhanlı Devletindeki Faaliyetleri (1263-1284)”, *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*. (Bahar, 1, s. 95-111) Bayburt.
- Firdevsî, E. (2009). *Şahnâme*. (N. Lugal, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- (2016). *Şahnâme*. (N. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Hidâyet, R. K. H. (1339/1860). *Mecma’u’l-fusahâ*. Tahran: Çâp-ı Golşen.
- Kâzvîni, H. M. (1387/2008). *Târîh-i Guzîde*. (tsh. Abdülhuseyn-i Nevâî) Tahran: İntişârât-i Emîr Kebîr.

Nefisî, S. (1363/1884). *Tarih-i Nazm u Nesr Der İran u Der Zebân-i Fârsî*. Tahran: İntişârât-i Furûgî.

Nevâî, A. Ş. (1363/1884). *Mecâlisu'n-nefâyîs*. Tahran: Çâp-ı Golşen.

Özgüdenli, O. G. (2009). *Gâzân Han ve Reformları*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

----- (2018). “İlhanlılar’da Hükümlanlık Telâkkisi ve Hükümdar Algısı” *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (Bahar, 7, s. 73-91) İstanbul.

Pala, İ. (2012). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Razî, E. A. (13[^]/1999). *Heft İklim*. Tahran: İntişârât-i Surûş.

Safa, Z. (2005). *Târîh-i Edebiyât der Irân*. (H. Almaz, Çev.) Ankara: Nusha Yayınları.

Semerkindî, D. (1366/1987). *Tezkiretu's-şu'arâ*. Tahran: İntişârât-i Hâver.

Şahin, H. (2015). “Câmiu't-Tevârih'e Göre Gâzân Han'ın Müslümanlığı ve Bunun İlhanlı Toplumuna Yansımaları” *Bilig*. (Bahar, 73, s. 207-230) Ankara.

Tebrîzî, H. (1370/1900). *Divân-i Humâm-ı Tebrîzî*. (tsh. Reşîd-i Eyûzi) Tahran: Neşr-i Sedûk.

Terbiyet, M. A. (1377/1907). *Dânişmendân-i Azerbâyecân*. Tahran: Sâzmân-i Çâp ve İntişârât-i Vezâret-i Ferheng ve İrşad-i İslâmî.

Yıldırım, N. (2017). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Yuvalı, A. (1996). “Gâzân Han”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (XIII, s. 429-43) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

----- (2000). “İlhanlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (XXII, s. 102-105) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.